

A „FOTELFORRADALMÁROK” RACIONÁLIS LÁZADÁSA?

AKTÍV FIATALOK MAGYARORSZÁGON, 2024

Szabó Andrea, Sebestyén Annamária, Oross Dániel és Susánszky Pál
szerkesztésében

Budapest, 2025

Copyright © szerzők és a szerkesztők, 2025
Minden jog fenntartva!

A kutatást a Nemzeti Ifjúsági Tanács finanszírozta.

Kiadó: HÖÖK -
ISBN: 978-963-88385-9-9

Borító: Brandtailor - Bali Luca
Tördelés: Brandtailor - Bali Luca
Olvasószerkesztők: Molnár Tibor, Pintér Sándor Benedek

Nyomdai előkészítés:

Felelős kiadó: Eszterhai Marcell

HÖÖK

TARTALOMJEGYZÉK

Szabó Andrea, Sebestyén Annamária, Oross Dániel, Susánszky Pál:
A „fotelforradalmárok” racionális lázadása?5

AZ EGYETEMISTÁK TÁRSADALMI, SZOCIÁLIS ÉS RENDSZERKÖRNYEZETE - HONNAN, HOGYAN, HOVÁ?..... 21

Susánszky Pál: Felsőoktatási elvándorlás az érettségi után23

Róbert Péter: Honnan jönnek az egyetemisták?37

Sövegjártó Virág:A felsőoktatás átalakulása és az ebből
fakadó érdekérvényesítési kihívások.....57

Fekete Mariann – Kobl Adrienn: Az oktatástól a politikai helyzetig71

Sebestyén Annamária – Susánszky Pál: Támogatás, közöny és kritika89

Kerpel-Fronius Balázs – Fényes Csongor: Állandóságok és átrendeződések
a felsőoktatásban tanuló fiatalok ideológiai orientációban.....107

Sebestyén Annamária:Civilek és párttagok a magyar egyetemisták
és főiskolások körében125

Szabó Andrea – Oross Dániel: A magyar nappali tagozatos
egyetemisták aktivizmusa, 2011–2024.....147

PÁRTOS POLARIZÁCIÓ: A NAPPALI TAGOZATOS HALLGATÓK ERŐSÖDŐ ÉS GYENGÜLŐ PÁRTKÖTŐDÉSEI 169

Farkas Eszter: Proteszt-szavazatot vagy kormányképes erőt
látnak a hallgatók a Magyar Kétfarkú Kutya Pártban?171

Kmetty Zoltán: Változatlan Fidesz?187

Bíró-Nagy András – Sebestyén Annamária:Ingatag pártpreferenciák,
növekvő közéleti aktivitás, stabil értékrend: progresszív egyetemisták
Magyarországon209

Sebestyén Annamária – Papházi Viktor: Radikális jobboldali fiatalok
az egyetemisták és főiskolások körében, 2024229

ADATFELVÉTELI, MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK 249

Szabó Péter: A nappali tagozatos egyetemisták válaszáadását befolyásoló
körülmények az Aktív Fiatalok Magyarországon 2024 adatfelvétele
tapasztalatai tükrében.....251

Szabó Andrea: A 2024-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás
módszertana.....263

A kötet szerzői.....267

Támogatás, közöny és kritika

A magyar nappali tagozatos hallgatók demokráciához fűződő viszonya és politikai értékrendje

Bevezetés

Az Aktív Fiatalok Magyarországon (AFM) kutatássorozat a kezdetektől fogva a nemzetközi vizsgálatokhoz illeszkedő mérőeszközökkel tanulmányozza a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyát. Bár a témáról korábban készültek részelemzések (lásd: Kovács, 2014; 2017), de átfogó tanulmány eddig nem született. Jelen munkánkban ezért az elmúlt tizennégy év adatai alapján mutatjuk be és értékeljük a hallgatók demokráciával kapcsolatos beállítódását, valamint az ebben tapasztalható társadalmi különbségeket.

A hazai politikai attitűd- és értékvizsgálatok egyik legélénkebben tárgyalt témája az utóbbi másfél évtizedben a magyar társadalom demokráciához fűződő viszonya volt (lásd pl. Gerő-Szabó, 2015; Bíró-Nagy-Laki, 2018; Szabó-Gerő, 2019; 2022; Szabó, 2019; Szabó et al., 2021; Susánszky-Oross-Szabó, 2021; Bíró-Nagy-Szászi-Varga, 2022). A 2010-es kormányváltással elinduló illiberális belpolitikai folyamatok, valamint a miniszterelnök nagy visszhangot kiváltó 2014-es tusnádfürdői évértékelő beszéde az illiberális állam kiépítéséről⁴¹ indokoltta tette, hogy a rendszertranszformációt követő évekhez hasonló mértékű kutatói érdeklődés irányuljon a demokráciára, és annak hazai formájával kapcsolatos vélekedésekre.

Annak ellenére, hogy a Varieties of Democracy Institute (V-Dem) nemzetközi összehasonlító kutatási projekt elemzései alapján Magyarország 2018-ra a választási demokráciák (*electoral democracy*) sorából a választási autokráciák (*electoral autocracy*) körébe került,⁴² és e besorolása az elmúlt hat évben sem változott (Nord et al., 2024: 14), a magyar lakosságban nem csökkent a demokrácia melletti elköteleződés szintje. Sőt, a vonatkozó vizsgálatok arra mutattak rá, hogy az utóbbi években még jelentősebb mértékben emelkedett is a demokráciát a legjobb politikai berendezkedésnek ítéltők aránya a társadalomban (Gerő-Szabó, 2015; Szabó-Gerő, 2019; 2022; Szabó et al., 2021). Ezzel szemben a magyar demokrácia működésével való

41 Orbán Viktor beszéde a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban, 2014. július 26. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> (Utolsó letöltés: 2024.08.05.)

42 A V-Dem Institute 2018-as évről szóló eredeti, 2019-es jelentése még Magyarországot választási demokráciának sorolta be, a 2020-as adatbázisban ugyanakkor visszamenőlegesen módosította 2018-ra vonatkozóan is választási autokrácia kategóriára (https://v-dem.net/media/datasets/Country_Year_V-Dem_Full_others_SPSS_v9.zip (2019-es adatbázis/V-Dem Dataset Version 9) és https://v-dem.net/media/datasets/Country_Year_V-Dem_Full_others_SPSS_v10.zip (2020-as adatbázis/V-Dem Dataset Version 10). (Utolsó letöltés: 2024.08.05.)

elégedettség némi ingadozást mutatott. Amíg a kétezertizedes évtizedben valamennyi reprezentatív vizsgálat szerint – bár változó mértékben – a demokráciával elégedetlenek aránya meghaladta az elégedettekét (Gerő-Szabó, 2015; Bíró-Nagy-Laki, 2018; Szabó-Gerő, 2019; Szabó, 2019; Szabó-Oross 2019, Susánszky-Oross-Szabó, 2021), addig 2020-ban és 2021-ben már fele-fele arányban oszlottak meg a felnőtt társadalmon belül a demokráciával elégedettek és elégedetlenek (Szabó et al., 2021: 77; Szabó-Gerő, 2022: 71). A kétezerhúszas évek elején azonban újabb visszaesést tapasztalhatunk: az European Social Survey legfrissebb adatai szerint a magyar társadalomban 2023-ban 39 százalék volt a hazai demokrácia működésével inkább vagy teljesen elégedettek aránya.⁴³ Az elemzések emellett arra is rávilágítottak, hogy a demokráciával való elégedettséget jelentősen befolyásolja a pártpreferencia, és így a kormánypárt-ellenzék dichotómiája mentén jelentősen polarizálódott a felnőtt társadalom véleménye az utóbbi évtizedben (Susánszky-Oross-Szabó, 2021; Szabó et al., 2021; Szabó-Gerő, 2022).

Az AFM felmérés első három hullámának⁴⁴ eredményei a fentiekhez hasonló tendenciákat mutattak a magyar egyetemisták és főiskolások körében. A nappali tagozatos hallgatóknak mindhárom adatfelvétel idején – 2011-ben, 2013-ban és 2015-ben is – relatív többsége vallotta, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. A magyar demokráciával való elégedettség átlaga pedig ugyan adatfelvételtől-adatfelvételre növekedett, mindvégig felülreprezentáltak voltak közöttük a magyar demokrácia működésével inkább elégedetlenek, ami jól mutatja, hogy a pártos polarizáció a hallgatók körében is jelentősen növekedett. Valamennyi adathullámban a kormánypárti szimpatizánsok egyértelmű elégedettségükről, míg az ellenzéki pártokra szavazók egyértelmű elégedetlenségükről számoltak be, és ez a véleménykülönbség egyre erősebbé vált (Kovács, 2017: 77–78).

Jelen elemzésünkben megvizsgáljuk, hogy mennyiben maradtak fent vagy változtak meg ezek a trendek 2015 és 2024 között, valamint bemutatjuk, hogyan alakultak a demokráciával kapcsolatos vélemények a különböző szociodemográfiai csoportok között, és a politikai vélekedések és értékpreferenciák mentén.

A korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan magunk is különválasztjuk a demokrácia általános megítélését és a magyar demokrácia működésének értékelését. Egyetértünk azzal az állásponttal, mely szerint az előbbi többnyire egy normatív dimenzióban történő véleményalkotást foglal magában, és nem feltétlenül függ közvetlenül a kormányzat – politikai és gazdasági – teljesítőképességére vonatkozó szubjektív ítéletektől, az utóbbi viszont a tár-

sadalom tagjainak közvetlen, személyes tapasztalatainak összefüggéseibe ágyazódik. Ilyenformán akkor járunk el helyesen, ha a magyar demokrácia állapotáról alkotott véleményekre úgy tekintünk, mint amik egyaránt tartalmazzák a kormányzati tevékenységgel, valamint a politikai rendszerrel kapcsolatos vélekedéseket (Gabriel, 1997; Linde-Ekman, 2003).

Tanulmányunkat a felhasznált adatok és módszerek ismertetésével kezdjük, ezt követően rátérünk a legfontosabb eredményeink bemutatására. Először a demokratikus politikai rendszer támogatottságának és elutasíthatóságának alakulását követjük nyomon 2011 és 2024 között a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók körében, majd megvizsgáljuk a demokrácia támogatottságának társadalmi-demográfiai háttérét és az abban bekövetkezett változásokat. Elemzésünket a demokrácia választásának érték- és attitűdinális tartalmának bemutatásával zárjuk, amelynek részeként elemezzük többek között a hallgatók demokratikus értékekkel való azonosulását és magyar demokráciával kapcsolatos elégedettségét és értékítéleteit is. A zárófejezetben összegezzük eredményeinket.

Adatok és módszerek

Demokráciáról alkotott vélekedések

Az AFM kutatás a hallgatók demokratikus politikai rendszerhez való viszonyát az első adathullámtól fogva ugyanazon – nemzetközi standardokon⁴⁵ nyugvó – mérőeszközzel vizsgálja. A válaszadóknak a következő kérdésre kell válaszolniuk: „Az alábbi kijelentések közül melyik áll a legközelebb a véleményedhez: a) A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb; b) A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik; c) Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer.”⁴⁶

A három véleménycsoport jellemzésére az AFM kutatócsoport 2013-ban önálló tipológiát alakított ki, melyben a demokráciát minden más politikai rendszernél jobbnak tartó fiatalokat „rendszer-támogatóknak” nevezte el, a demokráciát és a diktatúrát egyaránt elfogadó, második csoportot „rendszerközömbösnek”, míg a harmadik csoportot, amelynek tagjai szerint bizonyos körülmények között a demokrácia felülírható a diktatúrával, „rendszerkritikus” elnevezéssel illette, utalva arra, hogy e fiatalok demokráciával kapcsolatos gondolkodása feltehetőleg erős kritikai éllel bír (Szabó, 2013). Tanulmányunk bevezetésében már utaltunk arra, hogy Magyarország politikai berendezkedése 2010 után fokozatosan átalakult, és az adatfelvétel idejére (2024. február-március) a hazai és nemzetközi tudományos érté-

43 ESS11 adatbázis. A magyarországi adatfelvétel 2023 tavasza és ősze között zajlott. Az adatfelvételt a TÁRKI végezte (<https://ess.sikt.no/en/study/412db4fe-c77a-4e98-8ea4-6c19007f551b>). (Utolsó letöltés: 2024.08.05.) A kutatás a demokráciával való elégedettséget 11 fokú skálán méri, ahol a 0 a teljesen elégedetlen, míg a 10 a teljesen elégedett álláspontot jelenti. Tanulmányunkban az elégedettek közé soroltuk azokat, akik 6-os vagy annál magasabb értéket jelöltek.

44 Az első három hullám módszertanáról részletesen lásd: Róna-Szabó, 2012; 2017; Szabó, 2014.

45 A kérdést több összehasonlító kérdőíves kutatásban is használják. Többek között: Afrobarometer (Bisong, 2024), Asian Barometer Survey (Chu és mtsai, 2008), World Values Survey (Norris, 2011).

46 A második (2013-as) hullámban a kérdésre adható válaszok között szerepelt még egy válaszlehetőség: „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne”, melyet az akkori válaszadók 5 százaléka jelölt meg. Az összehasonlíthatóságra törekedve, azokat, akik ezt a válaszopciót választották kihagytuk az elemzésből.

kelés már egyértelműen a nem-demokráciák körébe sorolta az országot. Ezért úgy véljük, megtévesztő lenne a fenti elnevezéseket használni, hiszen az eredeti megfontolás szerint, a „rendszer támogatók” csoportjába azok tartoznak, akik a demokratikus berendezkedést preferálják a nem-demokratikus berendezkedésekkel szemben. Ez minden bizonnyal összefügg az olvasókat, mivel a rendszer támogató címke egy nem-demokratikus környezetben azt sugallhatja, hogy a válaszadó a fennálló nem-demokratikus rendszert támogatja, vagyis a demokráciát elutasító attitűdökkel rendelkezik. Mindezek miatt úgy döntöttünk, hogy a három csoportra a *demokráciát támogató, rendszerközömbös és diktatúrát elfogadó* megnevezést fogjuk az elemzésünk keretei között használni.

A fenti kérdés a demokrácia elfogadottságát általában vizsgálja, a következő két, témára vonatkozó kérdés azonban már a megvalósuló, magyar demokráciával kapcsolatos véleményekre irányul. Az első kérdésnél a válaszadók egy négyfokú skálán jelölték, mennyire elégedettek a demokrácia működésével Magyarországon. Elemzésünkben az eredeti négy válaszkategóriájú változóból egy kétértékű, dummy változót hoztunk létre, ahol 1-es értékkel kódoltuk a „többé-kevésbé elégedett vagyok” és a „teljesen elégedett vagyok” válaszokat, és 0-val a „nem igazán vagyok elégedett” vagy „egyáltalán nem vagyok elégedett” válaszokat.

A második kérdés során arra kértük a kérdőív kitöltőit, hogy helyezték el Magyarországot egy olyan 11-fokú skálán, amelynek egyik végpontján a demokrácia, a másikon pedig a diktatúra áll. A demokrácia-diktatúra skálából szintén dummy változót hoztunk létre. 1-es értékkel kódoltuk a Magyarországot inkább diktatúrának értékelő válaszokat (6-os vagy annál nagyobb értékek), és 0-val kódoltuk a Magyarországot inkább demokráciának tartó válaszokat (5-ös vagy annál kisebb értékek).

Szociodemográfiai háttér

Az AFM kutatásban vizsgált szociodemográfiai jellemzők közül elemzésünkben a válaszadó lakóhelyének típusát és társadalmi strukturális pozícióját használjuk fel. Az előbbi változó a kérdezett állandó lakóhelyére vonatkozik, melyet a kutatás négy kategória mentén vizsgál: Budapest; megyei jogú város; egyéb város és község. Az utóbbit az AFM a szülők iskolai végzettségével mérte, melyből elemzésünkben egy három kategóriás változót hoztunk létre, ahol az egyes érték azokat a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatókat foglalja magában, akiknek mindkét szülője érettségizett vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik („nem diplomás családból származók”). A 2-es érték alá az egy diplomás szülővel rendelkezőket, míg a 3-as érték alá a két diplomás szülővel rendelkező hallgatókat soroltuk.

Politikai értékek

A nappali tagozatos hallgatók politikai értékeinek vizsgálata során az autoriter attitűdöket mérő kérdés két itemjét használtuk. A válaszadók egy ötfokú skálán adták meg, mennyire értenek egyet az adott állítással. a) „A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet elfogadása”, b) „Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre”. A változókat az egyszerűbb értelmezhetőség miatt dummy változókká kódoltuk, ahol 1-es azt jelenti, hogy az állítással inkább egyetért (4-es és 5-ös válaszok), míg a 0-val kódoltuk az egyet nem értő válaszokat (a 3-as és kisebb értékek).

Elemzésünkben az összefüggéseket keresztábrák segítségével vizsgáljuk, és Khí-négyzet próbát használunk. Az adatok és módszerek áttekintése után a következő fejezetekben rátérünk eredményeink ismertetésére

Eredmények

Az egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyának alakulása

Az AFM kutatás első két (2011/12-es és 2013-as) adathullámának⁴⁷ eredményei azt mutatták, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások között relatív többségben vannak a demokráciát támogatók. A fiatalok 39, illetve 42 százaléka nevezte meg ekkor a demokráciát, mint a legjobb politikai rendszert. A relatív többség ugyanakkor azt is jelenti, hogy ezekben az években a demokrácia nem élvezett egyértelmű támogatást a nappali tagozatos hallgatók körében. Az első két hullám idején a harmaduk (29 százalékuk és 33 százalékuk) bizonyult rendszerközömbösnek, vagyis mondta azt, hogy számára gyakorlatilag mindegy, hogy milyen politikai rendszerben él. Valamivel több mint a negyedük (28 százalékuk és 29 százalékuk) pedig azt a választ adta, hogy számára bizonyos körülmények között egy diktatúra is elfogadható.

A hallgatók körében, azonban a 2015-ös adatfelvételtől kezdődően minden hullámban szignifikánsan nőtt a demokráciát támogatók aránya (1. táblázat).

47 A 2011/12-es és a 2013-as adatfelvételek ún. hibrid – online és face-to-face survey-t egyaránt magában foglaló – módszerrel készültek (Róna-Szabó, 2012; Szabó, 2014). A későbbi kutatásokban csak személyes kérdezéssel gyűjtöttünk adatokat. Lásd: Róna-Szabó, 2017; Szabó, 2019; 2025 jelen kötetben.

1. táblázat. Demokráciához való viszony az egyetemisták és főiskolások körében, 2011–2024.

	2011/12	2013	2015	2019	2024
A demokrácia minden más politikai rendszer-nél jobb. („demokráciát támogató”)	39%	42%	47%	58%	63%
A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik. („rendszerközömbös”)	33%	29%	32%	26%	26%
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer. („diktatúrát elfogadó”)	28%	29%	21%	16%	11%
Összesen (N)	100% (1497)	100% (1300)	100% (800)	100% (800)	100% (800)

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2024.

Az évtized közepén az egyetemista és főiskolás fiataloknak már majdnem fele (47 százaléka) bizonyult demokrácia-támogatónak, négy évvel később, 2019-ben ez az arány tovább növekedett (58 százalék), végül 2024-ben minden korábbi adatfelvételnél magasabb arányban, majdnem kétharmaduk (63 százaléuk) választotta a demokráciát a legjobb politikai berendezkedésnek. Ezzel együtt jelentősen, 2011-hez képest 17 százalékponttal csökkent a diktatúrát elfogadók aránya, és 7 százalékponttal csökkent a rendszerközömbösök tábora is. 2024-ben így megállapítható, hogy minden korábbi adathullámhoz képest kisebb méretű a rendszerközömbös és diktatúrát elfogadó fiatalok csoportja. 2024-ben a hallgatók kicsivel több, mint negyede számára mindegy, hogy milyen politikai rendszerben él, és csak tízből egy fiatal gondolja úgy, hogy a diktatúra esetenként jobb politikai rendszer a demokráciánál.

A demokrácia támogatottságának szociodemográfiai háttere

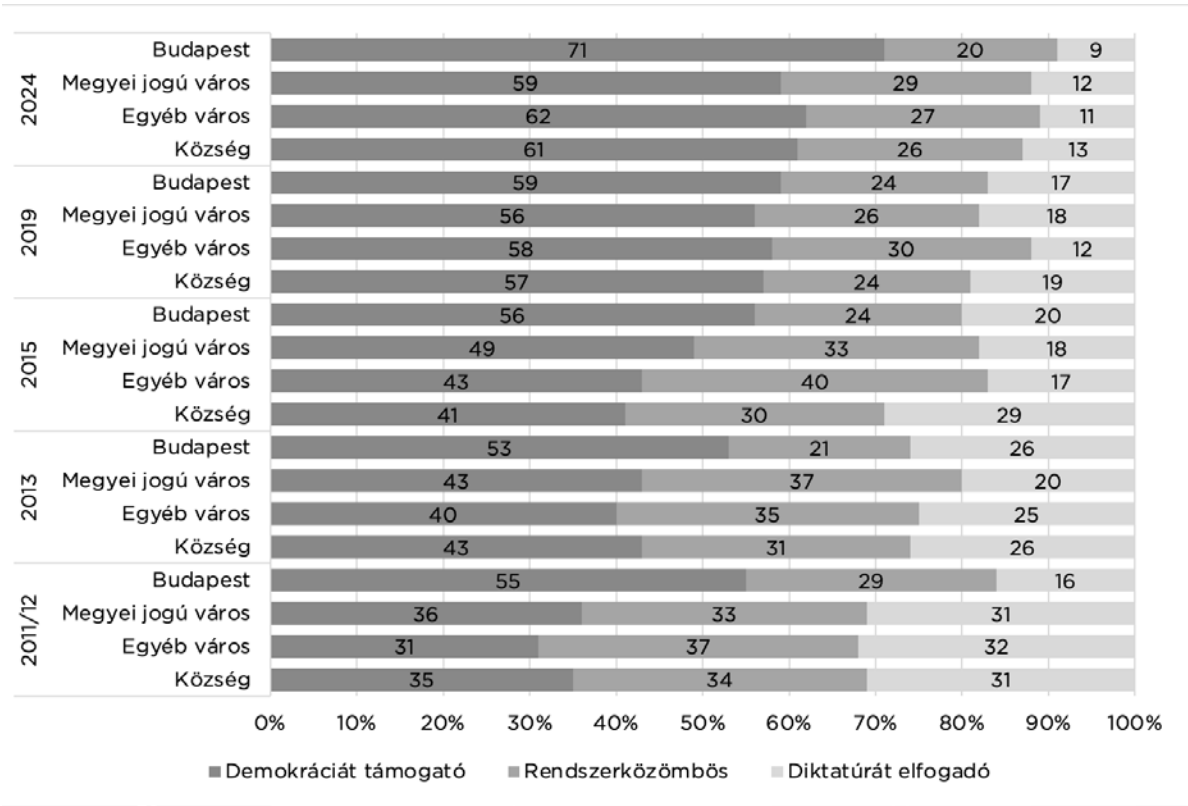
A demokrácia támogatottságát a szociodemográfiai tényezők mentén vizsgálva érdekes összefüggéseket és változásokat figyelhetünk meg (1. ábra).

A politikai rendszerhez való viszony és a településtípus kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy az első három adatfelvétel során (2011/12, 2013 és 2015) még érvényesült az ún. települési lejtő, vagyis Budapesten és a nagyvárosokban a demokráciát preferálók aránya magasabb volt, mint a kisebb városokban és a községekben élők körében.

Ez a statisztikailag szignifikáns különbség azonban 2019-ben, és 2024-ben már nem mutatható ki. A kétezertizedes évek folyamán a fővárosban élő egyetemista és főiskolás fiatalok körében a demokráciát támogatók aránya 55 százalék körül volt. 2024-ben azonban közel háromnegyedük (71 százaléuk) tartozik ebbe a csoportba. A többi településtípus esetében pedig a demokráciát támogatók arányának kisebb-nagyobb növekedése volt tapasztalható az elmúlt másfél évtizedben. 2019-re a megyei jogú városokban, egyéb városban és községben élő hallgatók között egyaránt abszolút többségbe kerültek a demokráciátámogatók és kisebbséget alkottak a

rendszerközömbös és a diktatúrát elfogadó fiatalok. Mindezek alapján úgy tűnik a lakóhely szerinti különbségek fokozatosan eltűntek.

1. ábra. Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése a lakóhely típusa szerint, 2011/12–2024. (százalékos megoszlás)

(2011/12: N1=324; N2=371; N3=414; N4=289 / 2013: N1=274; N2=273; N3 =281; N4=203 / 2015: N1=196; N2=215; N3 =199; N4=183 / 2019: N1=208; N2=206; N3=238; N4=131 / 2024: N1=180; N2=237; N3 =208; N4=156) 2011/12: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,145 / 2013: Pearson Chi Square: ,001; Cramer's V: ,103 / 2015: Pearson Chi Square: ,002; Cramer's V: ,117 / 2019: Pearson Chi Square: ,270 / Cramer's V: ,070 / 2024: Pearson Chi Square: ,399; Cramer's V: ,064

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2024.

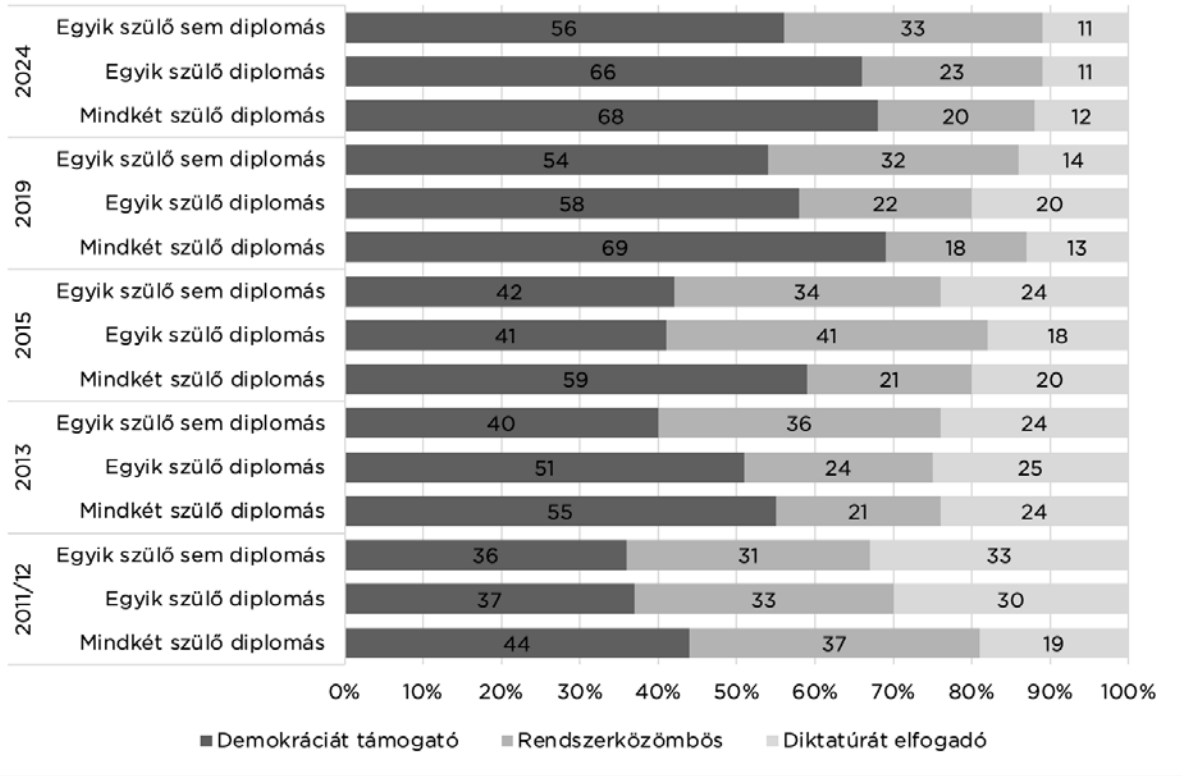
Érdemes megemlíteni, hogy a hazai kutatók a felnőtt társadalom vonatkozásában ezzel ellentétes eredményeket közöltek. 2020-as adatokat vizsgálva, a 18 éven felüli lakosság tekintetében azt találták, hogy a fővárosban élők között a mintabeli arányhoz (69 százalékhoz) képest alacsonyabb volt a demokráciapártiak aránya (64 százalék) és az átlagnál (22 százalék és 3 százalék) magasabb arányban képviseltették magukat mind a politikai rendszerek között különbségeket nem érzékelők (26 százalék), mind pedig a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók (7 százalék). Az eredmények alapján a megyeszékhelyek és a vidéki városok lakói (77 százalék

és 77 százalék) bizonyultak a demokrácia mellett leginkább elkötelezettnek (Szabó et al., 2021: 73).⁴⁸

Miként frissebb adatok nem állnak a rendelkezésünkre a témában, így nem tudhatjuk biztosan, hogy e tendencia fennmaradt-e az elmúlt négy évben is. Mindenesetre a fővárosi hallgatók és a budapesti felnőtt lakosság véleményei között húzódó különbség okainak megismerése mindenképpen empirikus vizsgálatra érdemes problémát kínál.

A településtípussal ellentétben az elmúlt 14 évben lefolytatott valamennyi AFM hullámban statisztikailag szignifikáns különbség mutatkozott a kérdéskör vonatkozásában a különböző iskolázottságú családi háttérrel rendelkező fiatalok véleményei között. A demokrácia támogatottsága minden vizsgálati évben a két diplomás szülővel rendelkezők körében volt a legmagasabb és a nem diplomás családból származó fiatalok között a legalacsonyabb. Ez utóbbiak körében ugyanakkor 2011/12-höz viszonyítva 2024-re mintegy 20 százalékponttal emelkedett a demokráciát preferálók aránya és 22 százalékponttal esett vissza a diktatúrát elfogadóké. A rendszerközömbösök tábora ellenben az eredmények alapján meglehetősen stabilitást mutat. Mind az öt adathullám idején a nem diplomás családból származók nagyjából egyharmada nyilatkozta azt, hogy a demokrácia és a diktatúra nem különbözik érdemben egymástól (2. ábra).

2. ábra. Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése a szülők iskolai végzettsége szerint, 2011–2024. (százalékos megoszlás)

2011/12: N1=624; N2=376; N3=422 / 2013: N1=601; N2=386; N3 =53 / 2015: N1=320; N2=222; N3 =258 / 2019: N1=391; N2=245; N3 =142 / 2024: N1=333; N2=191; N3 =282) 2011/12: Pearson Chi Square: ,000; Cramer’s V: ,091 / 2013: Pearson Chi Square: ,000; Cramer’s V: ,103 / 2015: Pearson Chi Square: ,000; Cramer’s V: ,137 / 2019: Pearson Chi Square: ,001; Cramer’s V: ,109 / 2024: Pearson Chi Square: ,003; Cramer’s V: ,100

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2024.

Egy másik figyelemre méltó eredmény, hogy noha 2011/12 és 2013 között jelentősen csökkent a két diplomás szülővel rendelkező hallgatók között a rendszerközömbösök aránya, 2013 óta stabilnak mutatkozik az arányuk: 2013-ban, 2015-ben, 2019-ben és 2024-ben is nagyjából az ötödük helyezkedett erre az álláspontra. Egyedül az iskolai végzettség szempontjából egyes családokban nevelkedő hallgatók között csökkent le érdemben 2024-re a különböző politikai rendszerek között különbséget nem tevők aránya, bár még most is közel negyedük (23 százalékuk) vallja magáénak ezt a három felkínált opció közül.

Az AFM kutatás eredményei alapján összefoglalóan elmondható, hogy 2024-ben a demokrácia támogatottsága magasabb a magas-státuszú és a városi fiatalok, mint az alacsonyabb státuszú, kisebb városokban és községekben élők körében. Ezzel együtt pedig a magasabb társadalmi státuszú családokból származók körében alacsonyabb a rendszerközömbösök aránya.

48 Bár 2015-ben és 2018-ban Gerő és Szabó a felnőtt lakosság körében jóval alacsonyabbra mérte a demokráciapártiak arányát (48 százalék, illetve 56 százalék), mint Szabó et al. 2020-ban, eredményeik hasonlóan arra mutattak, hogy a mintabeli megoszláshoz képest, relatíve alacsonyabb a demokrácia mellett elkötelezettek tábora a fővárosi állandó lakhellyel rendelkezők között (Szabó–Gerő, 2019: 50–51).

A diktatúra elfogadottságával kapcsolatban ez az összefüggés nem áll fenn.

Fontos eredménynek tartjuk ugyanakkor, hogy a demokratikus politikai be-
rendezkedés preferálása minden társadalmi csoportban növekedett 2011
óta. A lakóhelyi különbségek 2019-ben és 2024-ben statisztikai értelemben
nem szignifikánsak.

A demokrácia támogatottságának attitűdinális és értékháttere

Mint ahogyan arra a tanulmányunk elején már utaltunk, a politikai rendsze-
rekkel kapcsolatos preferenciák („demokráciát támogató”, „rendszerköz-
ömbös”, „diktatúrát elfogadó”) alapján nem tudjuk megmondani, hogy a
válaszadók milyen tartalmakat kapcsolnak a demokráciához és a diktatú-
rához, így nem tudhatjuk azt sem, hogy vajon a demokráciát a diktatúrával
szemben előnyben részesítők a demokrácia alatt a „liberális demokráciára”
gondolnak-e vagy a megvalósuló „illiberális” magyar demokráciára.

Noha erre vonatkozó kérdéseket nem tettünk fel a kutatásban, tehát köz-
vetlenül nem tudjuk vizsgálni, hogy a hallgatók pontosan mit értenek a de-
mokrácia fogalma alatt, más kérdésekre adott válaszaikból azonban követ-
keztethetünk arra, hogy milyen típusú rendszerre gondolhattak azok, akik a
demokráciát támogató csoportba tartoznak.

Ilyen módon indirekt következtetést vonhatunk le a demokráciával való
elégedettségre adott válaszokból. Ha a demokrácia támogatói liberális de-
mokráciát gondolták a leginkább elfogadhatónak, akkor a körükben a meg-
valósuló, magyarországi demokráciával való elégedettségnek alacsonynak
kell lennie. Ha azonban demokrácia alatt a megvalósuló illiberális rendszert
értik, akkor azt várhatjuk, hogy nagy arányban találunk közöttük a megva-
lósuló demokráciával elégedetteket.

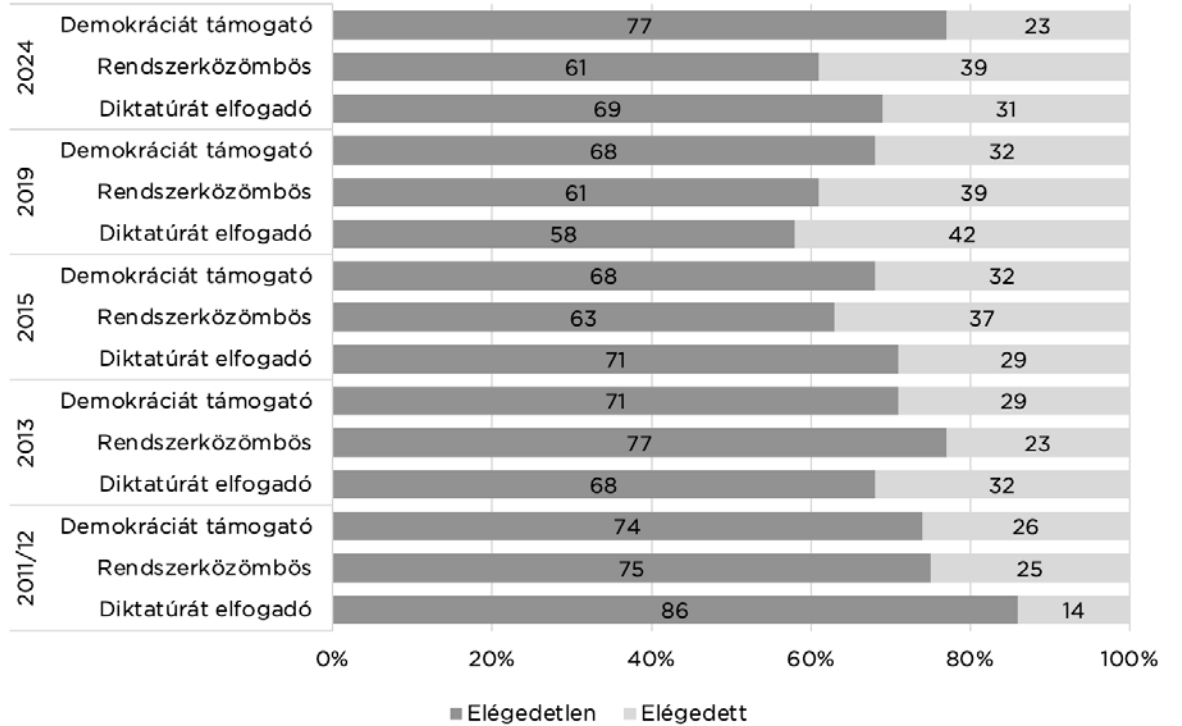
A 2011 és 2015 közötti időszak eredményei azt mutatták, hogy az egye-
temisták és a főiskolások magyar demokrácia működésével kapcsolatos
elégedettsége rendkívül alacsony szintű, noha adathullámról-adathullámra
emelkedés volt tapasztalható: 2011/12-ben a fiatalok 21 százaléka, 2013-ban
26 százaléka, 2015-ben a 32 százaléka mondta azt, hogy inkább vagy tel-
jes mértékben elégedett a demokrácia működésével az országban (Kovács,
2017: 88). Az AFM kutatás frissebb adatai szerint – hasonlóan a felnőtt tár-
sadalomban tapasztaltakhoz (Szabó et al., 2021: 77; Szabó-Gerő, 2022: 71)
– a kétezertízes évek végére tovább nőtt az elégedettség a hallgatók kö-
rében. 2024-ben azonban az elégedettek aránya az előző évekhez képest
csökkent (28 százalék). Ekkor újfent a fiatalok közel háromnegyede (72
százaléka) nyilatkozta, hogy nem elégedett a magyar demokrácia jelenlegi
állapotával.

Az első AFM kutatás idején, 2011/12-ben a demokráciát támogatók cso-
portjában az elégedettség szignifikánsan magasabb volt (26 százalék),
mint a diktatúrát elfogadók körében (14 százalék), az elégedetlenség azon-
ban mindhárom csoportban kiemelkedően magasnak bizonyult. Hozzá kell

ugyanakkor tennünk, hogy ekkor még csak néhány évvel voltunk túl a rend-
szerváltás utáni időszak egyik legnagyobb politikai és gazdasági válságán.
Az alapvető elégedetlenség hátterében így alighanem ez a körülmény is
közrejátszott. Másfelől pedig csak másfél-két év telt el a 2010-es választá-
sok óta, tehát a demokratikus intézményrendszer leépítésének folyamata
még az elején járt. Feltehetően ennek köszönhető, hogy a liberális demok-
rácia és a megvalósuló magyarországi demokrácia közötti különbség még
nem volt olyan nagy mértékű 2011-12-ben. 2013-ban és 2015-ben a három
csoport közötti különbségek lényegében eltűntek: statisztikailag nem mu-
tatkozott szignifikáns kapcsolat a demokrácia támogatottsága és a politi-
kai rendszerrel való elégedettség között.

Az illiberális rendszer kiépülése utáni adatfelvételek (2019 és 2024) viszont
egyértelmű és szignifikáns összefüggést mutatnak. A demokráciát támoga-
tók körében lényegesen alacsonyabb a demokráciával elégedettek aránya,
mint a diktatúrát elfogadók között. Ezek alapján egyértelműen arra követ-
keztethetünk, hogy a megvalósuló illiberális politikai rendszer jobban meg-
felel a diktatúrát elfogadók, mint a demokráciát preferálók elvárásainak (3.
ábra).

3. ábra. A demokráciát támogató, a rendszerközömbös és a diktatúrát elfogadó
csoportok elégedettsége, 2011-2024. (százalékos megoszlás)

(2011/12: N1=543; N2=461; N3=375 / 2013: N1=461; N2=312; N3 =251 / 2015: N1=373; N2=249;
N3 =168 / 2019: N1=456; N2=209; N3 =127 / 2024: N1=494; N2=204; N3 =90) 2011/12: Pear-
son Chi Square: ,000; Cramer's V: ,118 / 2013: Pearson Chi Square: ,058; Cramer's V: ,075 /
2015: Pearson Chi Square: ,171; Cramer's V: ,067 / 2019: Pearson Chi Square: ,046; Cramer's
V: ,088 / 2024: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,147

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2024.

Az AFM kutatás kérdőíve két olyan érték kérdést is tartalmaz, amelyek normatív síkon vizsgálják az egyetemisták és a főiskolások demokratikus értékekkel való azonosulását. Az egyik az autoriter nevelés („A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytisztelet elfogadása”), míg a másik az autoriter kormányzás („Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezü vezetőkre”) elfogadottságát/elutasítottságát mérte (2. táblázat).

A kétezertizedes évek eleje és közepe között stagnálás volt tapasztalható az autoriter nevelést és az autoriter kormányzást elfogadók arányában. Ugyanakkor az évtized második felében már egyértelmű csökkenés mutatkozott mindkettő esetében. 2024-ben pedig minden eddigi hullámnál erősebb az autoriter értékek elutasítottsága: 2015-ben az egyetemisták és főiskolások mintegy fele (51 százaléka) értett egyet az autoriter gyermeknevelési elvekkel, és több mint a harmada (35 százaléka) az autoriter kormányzással, 2024-ben ennél lényegesen kevesebben, 37, illetve 24 százaléuk vélekedett így.

2. táblázat. Az autoriter nevelést és az autoriter kormányzást elfogadók és elutasítók aránya a demokráciát támogató, a rendszerközömbös és a diktatúrát elfogadó csoportokban, 2011–2024.

		Autoriter gyermeknevelés		Autoriter kormányzás	
		Elfogadók	Elutasítók	Elfogadók	Elutasítók
Demokráciát támogatók	2024	33	67	19	81
	2019	39	61	17	83
	2015	44	56	25	75
	2013	41	59	26	74
	2011/12	42	58	25	75
Rendszerközömbösek	2024	44	56	28	72
	2019	48	52	29	71
	2015	59	41	42	58
	2013	56	46	36	64
	2011/12	56	46	44	56
Diktatúrát elfogadók	2024	37	63	34	66
	2019	49	51	32	68
	2015	55	45	45	55
	2013	57	43	51	49
	2011/12	54	44	48	52
Összes hallgató	2024	37	63	24	76
	2019	43	57	23	77
	2015	51	49	35	65
	2013	50	50	37	63
	2011/12	49	51	38	62

Autoriter gyermeknevelés: (2011/12: N1=539; N2=462; N3=387 / 2013: N1=452; N2=313; N3=249 / 2015: N1=372; N2=250; N3=168 / 2019: N1=458; N2=208; N3=127 / 2024: N1=496; N2=206; N3=92) 2011/12: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,108 / 2013: Pearson Chi Square: ,000;

Cramer's V: ,131 / 2015: Pearson Chi Square: ,003; Cramer's V: ,121 / 2019: Pearson Chi Square: ,011; Cramer's V: ,112 / 2024: Pearson Chi Square: ,033; Cramer's V: ,103

Autoriter kormányzás: (2011/12: N1=530; N2=462; N3=377 / 2013: N1=450; N2=308; N3=246 / 2015: N1=372; N2=250; N3=168 / 2019: N1=455; N2=207; N3=127 / 2024: N1=487; N2=201; N3=92) 2011/12: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,201 / 2013: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,219 / 2015: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,189 / 2019: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,159 / 2024: Pearson Chi Square: ,000; Cramer's V: ,154

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2024.

A gyerekneveléssel kapcsolatos attitűdöket vizsgálva megállapítható, hogy az AFM összes hullámában a demokráciát támogatók körében a legalacsonyabb a tekintélyelvű nevelést elfogadók aránya, míg a rendszerközömbösök és a diktatúrát elfogadók körében szignifikánsan magasabb. Nagyon hasonló mintázatot láthatunk az autoriter vezető elfogadottsága kapcsán is. A demokráciát támogatók körében szignifikánsan alacsonyabb az erőskezü vezető preferálók aránya, mint diktatúrát elfogadók körében. 2024-ben a diktatúrát elfogadók egyharmada, a demokráciát támogatók pedig egyötöde gondolta úgy, hogy az országnak inkább erőskezü vezetőre van szüksége politikai programok helyett.

A kutatássorozat utolsó két hullámában megkérdeztük a válaszadókat, hogy a magyar politikai rendszert egy demokrácia-diktatúra skálán hol helyezik el. A 2019-es adatfelvétel alkalmával az egyetemisták és a főiskolások megosztottnak bizonyultak a kérdésben: 51 százaléuk inkább diktatúrának, míg 49 százaléuk inkább demokráciának értékelte Magyarországot. Öt évvel később, 2024-ben azonban már egyértelműen a diktatúra felé billent a mérleg nyelve. Ekkor a fiatalok közel kétharmada (62 százaléka) tartotta diktatúrának az országot és mindössze 38 százaléuk demokráciának (3. táblázat).

Érdekes kérdés, hogy vajon mi magyarázhatja a fenti nagyon jelentős változásokat. Kétségtelen, hogy a Covid-2019 járvány alatt bevezetett, korlátozás nélküli, rendeleti kormányzás; a 2022-es parlamenti választási kampány; a 2022-23-ban a fiatalokat különösen érintő oktatási tiltakozások kormányzati kezelése mind olyan események, amelyek egyértelműen megmutatták a politikai rendszer demokratikus jellegének lebontását. Érdeemes volna tehát a jövőben megvizsgálni, hogy pontosan milyen élmények, folyamatok magyarázzák a főiskolások és egyetemisták rendszerről való vélekedésének megváltozását.

3. táblázat. A magyar demokrácia helyzetének megítélése demokráciát támogató, a rendszerközömbös és a diktatúrát elfogadó csoportok körében, 2019–2024.

		Magyarországot inkább demokráciának ítélik	Magyarországot inkább diktatúrának ítélik
Demokráciát támogatók	2024	40	60
	2019	45	55
Rendszerközömbösek	2024	41	59
	2019	58	42
Diktatúrát elfogadók	2024	32	68
	2019	46	54
Összes hallgató	2024	38	62
	2019	49	51

(2019: N1=454; N2=205; N3 =126 / 2024: N1=495; N2=206; N3 =90) 2019: Pearson Chi Square: ,007; Cramer’s V: ,112 / 2024: Pearson Chi Square: ,314; Cramer’s V: ,054
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2019 és 2024.

Érdekes módon azonban a demokrácia-diktatúra megítélése szempontjából nem tapasztalunk szignifikáns különbségeket a demokráciát támogató és a diktatúrát elfogadó csoportok között. Bár a diktatúrát elfogadók 68 százaléka, míg a demokráciát támogatók valamivel kevesebb, 60 százaléka tartja a politikai berendezkedést inkább diktatőrikusnak a különbségek statisztikai értelemben nem szignifikánsak. Az eredmények alapján úgy tűnik a diktatúrát elfogadók nem csak elégedettek a megvalósuló illiberális rendszerrel, de politikatudományi elemzésekkel összhangban nem is tartják azt demokráciának.

Összegzés

Tanulmányunkban a nappali tagozatos egyetemista és főiskolás fiatalok demokráciához való viszonyát és a magyarországi politikai rendszerről alkotott képét vizsgáltuk meg az elmúlt közel 15 évben felvett adatok alapján.

Elemzésünk első részében bemutattuk, hogy 2011 és 2024 közötti időszakban a demokráciát támogatók aránya folyamatosan növekedett, míg a diktatúrát elfogadóké folyamatosan csökkent. Noha 2024-ben a magasabb társadalmi státuszúak körében – a korábbi adatfelvételek eredményeihez hasonlóan – magasabb a demokráciát támogatók aránya, 2015 óta minden társadalmi csoportban jelentősen kibővült a demokráciát a diktatúrával szemben előnyben részesítők köre. Továbbá, a korábban egyértelműen jelentkező lakóhely szerinti különbségek a 2019-es és 2024-es hullámokban már nem mutathatóak ki. Nem találtunk szignifikáns különbséget a Budapesten, városokban és falvakban lakó egyetemista fiatalok között.

A tanulmány második felében azt a kérdést vizsgáltuk, hogy a demokráciát támogatók milyen demokráciaképpel rendelkezhetnek. Amikor azt a választ adták, hogy „a demokrácia minden politikai rendszernél jobb”, akkor vajon

liberális demokráciára gondoltak, vagy inkább a megvalósuló illiberális berendezkedésre. Mivel a hallgatók demokráciáról való elképzeléseire közvetlenül nem kérdeztünk rá a kérdőívben, ezért közvetett módon vizsgáltuk a fenti kérdést.

Megállapítottuk, hogy a demokráciát támogatók körében magasabb a megvalósuló demokráciával való elégedetlenség és az autoriter értékeket (tekintélyelvű nevelés, erőskezü vezető) elutasítók aránya, melyből arra a következtetésre jutottunk, hogy a demokráciát támogató fiatalok inkább a liberális demokráciákat preferálják a jelenlegi politikai rendszerrel szemben. A megvalósuló illiberális berendezkedés pedig leginkább a diktatúrát elfogadók igényeit elégíti ki, hiszen a diktatúrát elfogadók körében magasabb a rendszerrel való elégedettek aránya. Figyelemre méltó eredmény azonban az is, hogy a diktatúrát elfogadó hallgatók körében magas a Magyarországot inkább diktatúrának értékelők aránya. Vagyis a diktatúrát elfogadók nem csupán elégedettek a jelenlegi politikai berendezkedéssel, de tudatosak a rendszerrel kapcsolatban, hiszen értékelésük egybeesik a politikatudomány egyhangú álláspontjával.

A diktatúrát elfogadó fiatalok csoportja tehát jelentősen leszűkült az utóbbi évtizedben. Alighanem azok a hallgatók tartoznak ide, akik valóban radikális álláspontot képviselnek a politikai berendezkedéssel kapcsolatban. Ők azok, akik a diktatőrikus berendezkedést kívánatosnak tartják, a jelenlegi politikai rendszert pedig ehhez közelítőnek értékelik, ami táplálja a rendszerrel kapcsolatos elégedettségüket. Ebben az értelemben számukra a diktatúra nem feltétlenül képez negatív konnotációjú fogalmat.

Fontos lenne a jövőben jobban megérteni, az egyetemista fiatalok liberális demokrácia mely elemeit tartják különösen fontosnak, illetve hogyan látják, mely területeken sérült leginkább a demokratikus berendezkedés Magyarországon. Továbbá érdemes lenne további elemzésekkel feltárni, a demokratikus elköteleződés megerősödése mögött húzódó folyamatokat és megérteni, miért növekszik a demokrácia iránti elköteleződés.

Hivatkozott irodalom

Bíró-Nagy, A. – Laki, G. (2018): *Demokrácia és a magyar társadalom*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.

Bíró-Nagy, A. – Szabó, A. (2021): *Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung.

Bíró-Nagy, A, – Szászi, Á. – Varga, A. (2022): *Magyarország értéktérképe 2022*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.

Bisong, T. E. (2024): Regime Type, Democratic Quality and the Participation of Resource-Rich Citizens. In Bisong, T. E.: *Social Status and Political Participation of Rich and Poor Citizens in Africa: When the Resource-Poor are the Most Likely Voters*. Cham, Springer Nature Switzerland. 109-139.

Chu, Y. – Diamond, L. – Nathan, A. J. – Chull Shin, D. (2008): *How East Asians View Democracy*. New York, Columbia University Press.

Gabriel, O. W. (1997): Politikai beállítódás és politikai kultúra. *Szociológiai Figyelő*, 1-2: 53–85.

Gerő, M. – Szabó, A. (2015): *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről, 2015*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.

Kovács, T. (2014): Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In Szabó, A. (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale. 43–61.

Kovács, T. (2017): Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról. In Szabó, A. – Oross, D. (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged – Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 77–98.

Linde, J. – Ekman, J. (2003): Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics. *European Journal of Political Research*, 42(3): 391–408.

Muxel, A. (1999): Az ifjúkor politikai moratóriuma. In Szabó, I. – Csákó, M. (szerk.): *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 100–124.

Nord, M. – Lundstedt, M. – Altman, D. – Angiolillo, F. – Borella, C. – Fernandes, T. – Gastaldi, L. – God, A. G. – Natsika, N. and Lindberg, S. I. (2024): *Democracy Report 2024: Democracy Winning and Losing at the Ballot*. Gotenburg, University of Gothenburg -V-Dem Institute.

Norris, P. (2011): *Democratic deficit: critical citizens revisited*. Cambridge, Cambridge University Press.

Róna, D. – Szabó, A. (2012): A kutatás módszertana. In Szabó, A. (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged – Budapest, Belvedere Meridionale – Budapest Corvinus Egyetem. 15–24.

Róna, D. – Szabó, A. (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó, A. – Oross, D. (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale–MTA TK PTI. 208–210.

Schwartz, S. H. – Bilsky, W. (1987). Toward a Universal Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(3): 550–562.

Schwartz, S. H. (1999): A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48: 23–47.

Susánszky, P. – Szabó, A.– Oross, D. (2021): A demokráciával való elégedettség és a demokrácia értelmezése Magyarországon. *Társadalomtudományi Szemle*, 11(2): 30–57.

Szabó, A. – Oross, D. – Papházi, V.– Pokorny, Zs. – Sebestyén, A. (2021): *A magyar társadalom politikai értékei, identitásmentázatai, 2020. A magyar társadalom politikai percepciója, értékrendszere, politikai részvétele, 2020 decemberében*. Budapest, TK PTI.

Szabó, A. – Oross, D. (2019): Két modell között? A politikai rendszerek megítélése és a politikai aktivizmus mintázatai Magyarországon. In Böcskei, B. – Szabó, A. (szerk.): *Hibrid rezsimok – A politikatudomány X-aktái*. Budapest, MTA TK PTI–Napvilág. 35–58.

Szabó, A. (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon. Gyorsjelentés*. Budapest, Publikon Kiadó.

Szabó, A. (2014): A kutatás módszertana. In Szabó, A. (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged, Belvedere Meridionale. 15–19.

Szabó, A. (2019): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prága, Heinrich Böll Stiftung.

Szabó, A. (2023): *A politikai érdeklődés alakulása Magyarországon, 2000–2022. Habilitációs dolgozat*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. Politikatudományi Intézet.

Szabó, A. (2025): A 2024-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In jelen kötetben.

Szabó, A. – Gerő, M. (2019): *A magyar társadalom és a politika, 2019. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. Budapest, MTA TK.

Szabó, A. – Gerő, M. (2022): *A magyar társadalom törésvonalai és politikai integrációjának dimenziói a COVID-19 árnyékában. A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai preferenciája és részvétele 2021 őszén*. Budapest, MTA TK.

Szabó, A.– Oross, D. (2021): Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In Székely, L. (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest, Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 211–236.

Szalóki, V. – Kerpel-Fronius, B. (2022): Identitás és politikai értékek az újnacionalizmusban. In Nagy Á. (szerk.): *Magyar Ifjúságkutatás 2020. A lábjegyzeten is túl*. Budapest, Szociális Demokráciáért Intézet – Exceter Kutatóközpont. 162–188.

Szegedi, P. (2020): *Mozgalom és párt között. Alternatív mozgalmi pártok 2008 után*. In Hamerli, P. – Varga T. – Rab V. (szerk.): XIII. Nemzetközi és XX. Országos Grastyán Interdiszciplináris konferencia előadásai. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. 134–153.

Uslander, E. M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Prepared for the Symposium, „Trust in the Knowledge Society”, University of Jyväskylä, Finland, 20th September, 2002.